

УДК 341.09

В.В. Мазуренко,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СПАДЩИНА П.Є. КАЗАНСЬКОГО ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Анотація. У статті досліджується внесок П.Є. Казанського в розвиток міжнародного річкового права. Проаналізована концепція міжнародного адміністративного права, в якому ключову роль відіграють адміністративні союзи держав. Приділено увагу поглядам П.Є. Казанського щодо міжнародної правосуб'єктності та суб'єктів міжнародного права. Окремо розглядається точка зору П.Є. Казанського на міжнародне цивільне право.

Ключові слова: П.Є. Казанський, міжнародне річкове право, міжнародне адміністративне право, адміністративні союзи держав, міжнародна правосуб'єктність, міжнародне цивільне право.

Постановка проблеми. Серед юристів-міжнародників, які здійснювали свою діяльність в Новоросійському університеті (Одеса), видатною постаттю був Петро Євгенович Казанський (1866–1947 рр.). Проте його творчий доробок є мало дослідженим та відомим сучасній науці міжнародного права, хоча вражає своєю многогранністю та ретельністю. К.О. Савчук вказує, що П.Є. Казанського без перебільшення можна назвати одним з найкращих представників юридичної науки Російської імперії взагалі, а різноманітність його наукових інтересів вражає [1, с. 339]. Як вказують Т.Р. Короткий та Н.В. Хендель всього П.Є. Казанський підготував і опублікував понад 110 робіт, серед яких дослідження, присвячені: міжнародному праву (міжнародне право: навчальні видання — 5 видань; статті і брошури по загальному вченню і літературі з міжнародного права — 7; міжнародне

адміністративне право — 35, морські володіння — 2, окрема особа в міжнародному праві — 5, питання війни і миру, міжнародного правосуддя — 5, право війни — 6); викладання права — 11; загальним питанням права і держави — 13; національному питанню — 15; академічним справах — 11 [2, с. 5]. Сам П.Є. Казанський вказував, що за останні роки помічається посилення уваги до питань міжнародної політики і міжнародного права [14, с. 282].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творча спадщина П.Є. Казанського аналізувалася переважно у сфері міжнародного публічного права, такими вченими, як У. Батлер, О.В. Буткевич, В.Е. Грабар, В.Н. Денисов, А.І. Дмитрієв, Ю.А. Дмитрієва, О.В. Задорожній, Д.О. Коваль, Т.Р. Короткий, Д.Б. Левін, К.О. Савчук, Є.А. Самойленко, Н.В. Хендель. Внесок П.Є. Казанського у розвиток міжнародного приватного права досліджений

на порядок менше, і був досліджений А.С. Довгертом, О.О. Мережко, Н.В. Хендель.

Постановка завдання. Завданням дослідження є комплексний аналіз міжнародно-правової спадщини П.Є. Казанського та визначення його ролі у науці міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. У травні 1895 р. П.Є. Казанський захистив дисертацію на ступінь магістра на тему «Договірні ріки» [3, р. 147]. Ще в студентські роки він виявив схильність до заняття наукою. Свідченням цього є золота медаль за дослідження, присвячене договірним рікам.

Відносячи П.Є. Казанського до авторитетних фахівців міжнародного адміністративного права, В.Е. Грабар, вказує що сфери договірних рік стосується вже перша велика робота П.Є. Казанського — двох томна магістерська дисертація «Договірні ріки» [3; 4]. Автор переробив свою студентську роботу, за яку йому була присуджена золота медаль [5, с. 341]. Професор Л.О. Камаровський ретельно вивчив дослідження та підготував фундаментальний відгук. Цей системне і значне за обсягом дослідження (понад 800 сторінок) є викладом історії становлення і діючих на той час норм міжнародного річкового права. Довгий час робота П.Є. Казанського залишалася єдиним в російській юридичній літературі монографічним дослідженням правового режиму міжнародних річок. Пізніше П.Є. Казанський повернувся до цієї теми надрукувавши статтю «Вільне Дунайське судноплавство».

Як зазначає Є.А. Самойленко, що вивчення розвитку ідей міжнародного річкового права в Російській імперії дозволяє не тільки ознайомитися з поглядами вчених того часу на ключові питання використання міжнародних

річок, а й оцінити доцільність впровадження окремих елементів їхнього правового режиму в сучасних умовах.

Чи не найвагоміший внесок у розвиток теорії міжнародного річкового права в Російській імперії зробив П.Є. Казанський. Міжнародне річкове право представляло для П.Є. Казанського теоретичну і практичну значимість. Створення системи незалежних держав і впорядкування внутрішньодержавних відносин по використанню річок поставили на перший план питання про міжнародне річкове судноплавство. При цьому залишався невизначеним міжнародно-правовий статус річок, загальних для Російської імперії та її західних сусідів. Актуальність вирішення цих проблем спонукала П.Є. Казанського в магістерському дослідженні об'єднати «в єдине ціле всі основи, які визначали становище річок в міжнародному житті» [4, с. 8], вдатися до пошуку зв'язків міжнародного річкового права з іншими блоками загальної системи міжнародного права і внутрішньодержавного річкового права [3, с. 13-14, 17]. З цих міркувань його публікації, присвячені теорії міжнародного річкового права і зараз становлять значний науковий інтерес. Питання території і кордонів, які безпосередньо пов'язані з правовим режимом міжнародних річок, П.Є. Казанський відніс до права устрою, а питання міжнародного судноплавства по річковим шляхам — до права управління [16, с. 120-121]. В даний час правове регулювання використання міжнародних річок традиційно розглядається в контексті режиму території в міжнародному праві.

У 1897 р. П.Є. Казанський захистив докторську дисертацію на тему «Загальні адміністративні союзи держав», у якій детально проаналізував питання міжнародної адміні-

страції як абсолютно нового явища в системі міжнародного права. Це тритомна робота, в першому томі [6] якій викладено теоретичні погляди вченого на питання правового регулювання міжнародної адміністрації, а другий [7] і третій [8] присвячені аналізу правового статусу окремих міжнародних адміністративних союзів держав, зокрема Міжнародного союзу для вимірювання землі, Всесвітньої телеграфної спілки, Міжнародної спілки мір і ваг, Всесвітнього поштового союзу, Міжнародного союзу з охорони промислової власності. Окремі глави дисертації були опубліковані П.Є. Казанським у вигляді невеликих книг [9].

У своїй дисертації «Загальні адміністративні союзи держав» вчений констатував, що незважаючи на те, що загальні адміністративні союзи є «найбільш популярними творами сучасного міжнародного права» їх юридична природа досліджена недостатньо [6, с. 7]. На його думку, виникнення системи міжнародних адміністративних союзів, які охоплюють різні сфери співробітництва між державами, свідчить про те, що історія людства вступила в якісно нову фазу. П.Є. Казанський зазначає: «Занадто часто зупиняються на тому, що розділяє сучасні держави. Корисно і цікаво згадати також про те, що їх об'єднує разом. Поряд з невгамовною боротьбою між народами життя знає і прояви міжнародного згоди, і в нашому світі можуть жити і процвітати тільки ті народи, які здатні взяти участь, як в цій боротьбі, так і в цій згоді. Хто стане ухилятися від останньої, то покарає себе сильніше, ніж найбільшої поразки в міжнародній боротьбі» [6, с. 8]. Вчений особливо підкреслював, що завдяки тісним юридичним зв'язкам, які встановлюються між державами з допомогою міжна-

родних адміністративних союзів зміцнюються мирні відносини між народами.

Відгук про роботу офіційного опонента Л.О. Камаровського вказував, що перший том більш теоретичний, а другий і третій мають описовий характер. З захистом даної роботою пов'язане остаточне визнання вченого як фахівця з міжнародного права [2]. Також Л.О. Камаровський, зазначив, що окремі частини описових томів видані авторами у вигляді брошур, визначив, що даному питанню присвячена вступна лекція: «Перші елементи всесвітньої організації». До цього питання він повернувся в нарисі «Вчення про міжнародну адміністрацію».

Несприятливі для автора відгуки про його роботи з боку його вчителя Л.О. Камаровського дали П.Є. Казанському привід до надзвичайно різкого виступу проти свого критика «Моему критику». На думку В.Е. Грабаря, саркастичний, пишався великою кількістю своїх праць, які мали переважно описовий характер творів, П.Є. Казанський був дуже чутливий до несприятливих відгуків про них [10, с. 341]. Також рисою П.Є. Казанського було те, що побоюючись, щоб не вкрали рукописів і не використали його оригінальні думки, як йому здавалося, він під час поїздки за кордон возив свої рукописи в особливій валізі [10, с. 341].

Загальні погляди на міжнародне право П.Є. Казанський висловив у «Вступу до курсу міжнародного права» (1901) і в «Підручнику міжнародного права» (1902). Проте не дуже позитивні відгуки на них дали А.А. Пилипенко та Л.О. Камаровський. Характерною особливістю міжнародно-правового вчення П.Є. Казанського було те, що він розглядав міжнародне право, перш за все, як право міжнародного управління.

Відрізняються оригінальністю і погляди П.Є. Казанського на питання міжнародної правосуб'єктності — як суб'єктів міжнародного права він розглядав не тільки держави, а й так звані міжнародні суспільства (зокрема, вселенські церкви, автономні колонії) і навіть в деяких випадках індивідів. Таким чином, на думку П.Є. Казанського, міжнародне право регулює широке коло як публічно-правових, так і приватноправових відносин, що виходять за межі однієї держави [17].

У «Підручнику міжнародного права публічного і цивільного» П.Є. Казанський включає у поняття міжнародного права в широкому сенсі міжнародне публічне і міжнародне цивільне право. Міжнародне цивільне право спрямоване на регулювання міжнародного цивільного обороту і являє собою початок, що визначає цивільні права людини в міжнародних відносинах (цивільні права іноземців) [11, с. 493].

Досліджуються питання кодифікації всесвітнього цивільного права, джерела міжнародного цивільного права, принципи застосування міжнародного цивільного права, співвідношення внутрішнього права і міжнародного цивільного права [22, с. 333-334].

Як вказує Н. В. Хендель, що П.Є. Казанський є автором концепції згідно з якою міжнародне право — це сукупність юридичних правил, що визначають устрій та управління міжнародним спілкуванням і цивільні права людини, констатуєши широкий підхід П.Є. Казанського до розуміння міжнародного права, яке поряд з міжнародним публічним, включало і міжнародне приватне право [13, с. 127].

Отже, основою міжнародно-правової доктрини П.Є. Казанського є концепція міжнародного управління, що в сучасних умовах дозволяє по-новому оцінити прогностичні погляди вченого на розвиток міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савчук К.О. Міжнародно-правові ідеї Петра Євгеновича Казанського та їх значення для сучасної науки міжнародного права / К.О. Савчук // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 4. — С. 339-343.
2. Короткий Т.Р., Хендель Н.В. Творческое наследие профессора Петра Евгеньевича Казанского. — Одесса, Фонд поддержки фундаментальных исследований. — 2015. — 40 с.
3. Казанский П. Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права : в 2 томах / П. Казанский. — Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1895. — Т. 1. — 479 с.
4. Казанский П. Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: В 2 томах / П. Казанский. — Казань : Типография губернского управления, 1895. — Т. 2. — 384 с.
5. Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647—1917) / В.Э. Грабарь. — М. : Издательство Академии наук СССР, 1958.
6. Казанский П.Е. Всеобщие административные союзы государств / П.Е. Казанский. — Т. 1. — Одесса, 1897. — 554 с.
7. Казанский П.Е. Всеобщие административные союзы государств / П.Е. Казанский. — Т. 2. — Одесса, 1897. — 481 с.
8. Казанский П.Е. Всеобщие административные союзы государств / П.Е. Казанский. — Т. 3. — Одесса, 1897. — 571 с.
9. Казанский П.Е. Всемирный почтовый союз / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 124 с.; Казанский П.Е. Всемирный телеграфный союз / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 105 с.; Казанский П.Е. Международный противоневольничий союз / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 61 с.; Казанский П.Е. Международный союз для измерения земли / П.Е. Казанский.

— Одесса, 1897. — 53 с.; Казанский П.Е. Международный союз для охраны промышленной собственности / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 117 с.; Казанский П.Е. Международный союз для печатания таможенных тарифов / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 36 с.; Казанский П.Е. Международный союз железнодорожных товарных сношений / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 156 с.; Казанский П.Е. Международный союз книговедения / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 40 с.; Казанский П.Е. Международный союз мер и весов / П.Е. Казанский. — Одесса, 1897. — 69 с.

10. Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647—1917) / В.Э. Грабарь. — М. : Издательство Академии наук СССР, 1958.

11. Казанский П.Е. Учебник международного права публичного и гражданского / П.Е. Казанский. — О., 1904.

12. Мережко А.А. Наука международного частного права: история и современность / А.А. Мережко. — К. : Таксон, 2006.

13. Хендель Н.В. Творча спадщина П.Е. Казанського у галузі міжнародного приватного права / Н.В. Хендель // Нариси з міжнародного приватного права. Вип. 4 / за ред. А.С. Довгерта, О.М. Бірюкова. — К.: Алерта, 2016. — С. 123-131.

14. Казанський П.Е. Учення о міжнародній адміністрації // Антологія української юридичної думки. Том 8: Міжнародне право / Упорядники: В.Н. Денисов, К.О. Савчук; відп. редактор В.Н. Денисов. — К., 2004.

15. Самойленко Є.А. Розвиток теорії міжнародного річкового права в Російській Імперії / Є.А. Самойленко / Правовий вісник Української академії банківської справи. — 2011. — № 2 (5).

16. Левин Д.Б. Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в. Общие вопросы теории международного права / Д.Б. Левин. — М. : Издательство “Наука”, 1982.

17. Савчук К.О. Концепція права міжнародного управління професора П.Е. Казанського та її значення для сучасної науки міжнародного права / К.О. Савчук // Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корещького: Збірник наукових праць. — К., 2011. — С. 75-79.

Мазуренко В.

Международно-правовое наследие П.Е. Казанского и развитие международного права.

Анотация. В статье исследуется вклад П.Е. Казанского в развитие международного речного права. Проанализирована концепция международного административного права, в которой ключевую роль играют административные союзы государств. Уделено внимание взглядам П.Е. Казанского о международной правосубъектности и субъектах международного права. Отдельно рассматривается точка зрения П.Е. Казанского на международное гражданское право.

Ключевые слова: П.Е. Казанский, международное речное право, международное административное право, административные союзы государств, международная правосубъектность, международное гражданское право.

V. Mazurenko

International legal heritage of P.E. Kazanskyi and the development of international law.

Summary. The article studies the contribution of P.E. Kazanskyi to the development of international river law. The concept of international administrative law, in which the administrative unions of states play a key role, is analyzed. Attention is paid to the views of P.E. Kazanskyi on the international legal personality and subjects of international law. Particularly considered the point of view of P.E. Kazanskyi on international civil law.

Keywords: P.E. Kazanskyi, international river law, international administrative law, administrative unions of states, international legal personality, international civil law.